

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Arkaik Topumlardan Günümüze Değiş-Tokuş Ekonomisi ve Örnek Ülke Uygulamaları

Exchange Economy from Archaic Times to the Present and Practices from Example Countries

Mehmet Şükrü NAR¹

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Artvin, Türkiye

ORCID: M.Ş.N. 0000-0003-4726-3126

Corresponding author:

Mehmet Şükrü NAR,
Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Şehir Yerleşkesi,
08000 Artvin, Türkiye
E-mail: mehmett.sukru@gmail.com

Submitted: 02.02.2019

Revision Requested: 24.04.2019

Last Revision Received: 30.05.2019

Accepted: 19.09.2019

Published Online: 11.12.2019

Citation: Nar, M. S. (2019). Arkaik toplumlardan günümüze değiş-tokuş ekonomisi ve örnek ülke uygulamaları. *Journal of Economy Culture and Society*, 60, 207-225.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0006>

Öz

Ticaret, ekonomik anlamda değer taşıyan her türlü mal ve hizmetin alım satımını ya da değiştirilmesini öngören bir anlayışı ifade eder. Diğer bir deyişle ticaret, insanın kendisinde olmayan, ihtiyaç duyduğu mal ve hizmeti bir başkasından sağlamak için mübadele yapmasıdır. Sessiz şekilde, işaret yoluyla, ticaret diliyle (ticaretle ortak bazı kelimelerin kullanımı ile) ve paranın kullanılmasıyla yapılan birden fazla ticaret türü görülebilir. Ticaretin temelini oluşturan mübadele ekonomisi günümüz ekonomik sistemlerin önemli bir alternatifidir. Özellikle son dönemde ülkeler arasında yaşanan ekonomik krizlerde arkaik toplumlarda uygulanan mübadele biçimleri sıklıkla gündeme gelir. İnsanlar, ekonomik krizlere ve işsizliğe karşı mübadele ekonomisi ile çözüm arar. Ancak mübadele ekonomisi; sadece ekonomik bir anlayış değil, aynı zamanda bir davranışlar ünitesidir. Çünkü bir topluluğun mübadele biçimlerini bilmek, aslında pek çok yönden o topluluğun kültürel yapısını özelle insanî ilişkilerini anlamak demektir. Bu anlamda mübadele sistemi hem ekonomik olarak bir ihtiyacı karşılar hem de sosyal ilişkileri geliştirerek var olan düzenin devamlılığını sağlar. Bu çalışma, mübadele ekonomisinin tarihsel gelişimini açıklamak için teorik bir arka plan sunar. Aynı zamanda çalışmada, ülke ya da topluluk uygulamaları örneklendirilerek mübadele kültürünün hem toplumsal hem de ekonomik anlamda işlevi konu edilir. **Anahtar Kelimeler:** ilkel ekonomi, mübadele ekonomisi, ilkel ticaret, ilkel toplumlar

ABSTRACT

Trade refers to an understanding of the buying and selling or exchanging of all kinds of goods and services of economic value. In other words, trading is all about the exchanging of goods and services which people do not have and which can be supplied by others. There are several ways of doing trade, such as silently, by the use of sign language, by the language of commerce (with the use of some common trade vocabulary), and by the use of money. The exchange economy, which forms the foundation of trade, is an important alternative to

today's economic systems. In recent economic debate, forms of exchange that were used in archaic societies have frequently come to the agenda. People are seeking solutions to economic crises and unemployment through the exchange economy. In fact, the exchange economy is not only an economic understanding but also a behavioral package. This is because knowing the forms of exchange of a community indeed means understanding, in many ways, the cultural structure of that community and in particular its human relations. In this sense, the exchange system both meets economic need and improves social relations, thus ensuring the continuity of the existing order. This study provides a theoretical background to the historical development of the exchange economy. At the same time, this study also describes different country and community practices, and the function of exchange culture in both social and economic terms is discussed.

Keywords: Primitive economy, exchange economy, primitive trade, primitive societies

EXTENDED ABSTRACT

From the Archaic period to the present, people have exchanged surplus goods for the goods they need in certain periods of their lives. The exchange economy, which forms the basis of any economic system and trade, is assumed to both meet a need and protect social fabric by improving social relations. In fact, the exchange mechanism differs according to various principles within the historical development phase of the economy such as mutual exchange, distribution, redistribution, and market exchange in which goods and services are traded nationally and globally. Many of these approaches, which conceptualize as exchange economics, carry cultural modes. This is because, in many ways, the obtaining and sharing of food has both economic and cultural characteristics. Therefore, when a person is taking part in an economic cycle or making a decision, he/she considers not only the existing conditions but also many criteria such as religious beliefs, attitudes and behaviors, ideology, historical background, and value judgments.

In this sense, primitive societies used natural resources to a minimum extent due to the lack of technological facilities and limited needs. The economic cycle varied according to traditions, habits, religious beliefs, and geographical conditions. Since primitive societies did not have surplus production, the economic operation was associated with the collection of products, sharing and distribution, consumption, and redistribution due to the accumulation of resources, and to a certain extent these principles differed from one community structure to another. The most important rule of trade in the era when economic relations were mostly based on natural rules was the sharing of goods and services by means of the economy of exchange.

The gradual increase in population and the fact that mankind passed from garden agriculture or hunter-gatherer stage to settled life caused agricultural activities to be more intense. The principle of equal product sharing, which was valid among the community members in the past, became outdated and the most productive or dominant members of the community started to receive the largest share. As a result, social and economic differences between members increased, and social stratification began. In this period, social stratification was reshaped depending on kinship relations, sacredness, and age and sex classification. In this sense, traditional societies, different from hunter-gatherer groups, are thought to have consumed the products they accumulated from nature in the context of the subsistence economy and save the remaining resources using their underdeveloped technologies. Traditional communities, which have a self-sufficient economic structure, usually obtain the products they need by means of a system of exchange with neighboring tribes. This process lasted until the 18th-century industrial revolution. By that time, as production increased, the local economy was not enough anymore, and trade was moved beyond the nation as new markets were sought. The segments that were further

enriched by trade (especially multinational corporations) obtained a significant capital accumulation. New classes or distinct groups such as capitalists, employers, and employees arose. The relations between production and trade were re-determined according to technological developments.

Moving to today, modern social economy has frequently faced financial crises since money began to be used as a tool of exchange. The most well-known of these is the 1929 economic crisis that is called the Great Depression. Aside from this crisis, the recent economic crisis started in the US real estate market caused a global crisis in 2008, and negatively affected many countries. While some countries are less affected by this financial crisis, some European countries such as Greece, Spain, and Italy and Latin American countries such as Argentina, Venezuela, and Mexico are economically deprived. In order to get rid of this impasse and meet economic needs, people and civil society organizations tend to return to the primitive trade practices implemented in the archaic period. For example, in Argentina, people in the economic crisis established exchange markets called “Trojans” in many parts of the country. A similar situation can be seen in another Latin American country, Venezuela. Groups starting among friends and spreading through social media aimed to get rid of the negative effects of the crisis by exchanging products they needed such as rice, corn flour, oil, eggs, sugar, and napkins. In Greece, in order to minimize the negative effects of the economic crisis, exchange markets were established with the method called “Trouke” in ancient Greek, in cities with a high density of population, such as Athens, Volos, and Patras. In order to overcome the economic crisis in Ukraine, companies obtained the goods they needed by exchanging goods.

Therefore, in cases where money is not used or is insufficient, simple/primitive exchange methods such as silent commerce and potlatch can be used to address the basic needs of people, even though they are not considered to be an alternative to modern or retrogressive economic models used. Furthermore, the exchange economy can coordinate societies’ different practices, both in socio-economic and cultural terms and can reorganize social relations, thus helping the societies form their sense of belonging.

1. Giriş

İnsanın varlığını sürdürebilmesi için yiyecek temini, giyinme, barınma gibi bir takım temel ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. Bireyin ekonomik olarak bu uğraşı var olma mücadelesi ile doğrudan ilişkilidir. Aslında bu durum, pek çok yönden kişi ya da grupların ekonomik sistemden bağımsız olamayacağını gösterir. Çoğu kez bireyin gündelik yaşamından siyasi karar alma sürecine, hatta ideolojik anlayışına kadar temel belirleyici öge ekonomi temellidir. Öyleyse ekonomi, bir insanın biyolojik ihtiyacının karşılanmasından öte bir anlam taşır. Zira bir topluluğun ekonomik işleyiş mekanizmalarını anlamak, esasen o topluluğun kültürel yapısını, tarihini, özde insani ilişkilerini tanımayı sağlar. Diğer yandan, ürünlerin ne şekilde elde edildiği ya da topluluk üyelerine nasıl dağıtıldığı konusunda ekonomi biliminden yararlanmakla birlikte temel ölçüt çoğu zaman kültüre dayalı tercihlerdir. Bu nedenle ekonomik faaliyetler, bir ölçüde bireylerin birbirleri arasındaki karşılıklı etkileşime daha doğrusu sosyal-kültürel çevresine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Zaten bireyin ya da topluluğun ekonomik anlamda tercih algısı sosyal gerçeklikten ve kültürel faktörlerden ayrı düşünülemez. Dolayısıyla ticari ilişkiler birçok faktörü bünyesinde barındıran (politik, sosyal, kültürel...) kültürden kültüre, hatta aynı topluluk içinde farklı alışveriş biçimlerinin görülebildiği karmaşık bir yapıyı temsil eder. İlkel ticaret türleri ise bu anlamda önemli bir örnektir.

İlkel ekonomiden bu yana insanlar, kaynaklarının bazılarını tükettikleri ihtiyaç fazlası bazı ürünleri ise ihtiyaç duyduğu ürünler ile mübadele ettikleri görülür. Her türlü ekonomik sistemin ve ticaretin başlangıcını oluşturan mübadele (takas) ekonomisi, hem bir ihtiyacı karşılamakta hem de sosyal ilişkileri geliştirerek toplumsal dokuyu koruduğu varsayılır. Dar anlamda mübadele sistemi, paranın değişim aracı olarak kullanılmadığı ya da işlevsel olmadığı toplumlarda ekonomik faaliyetlerle ilgili analizlerin temelini oluşturur. Geniş anlamda ise kâr amacı olmayan basit ticari ilişkilerden piyasa ekonomisine kadar geniş ölçekli ekonomik işlemleri kapsar. Esasen mübadele ekonomisi, ekonominin tarihsel gelişimi içinde karşılıklı paylaşma, dağıtım, yeniden dağıtım, ulusal ve küresel anlamda mal ve hizmet ticaretinin yapılabildiği pazar ekonomisi ilkelere göre farklılık gösterir (Bates, 2009; Chapman, 1980; Polanyi, 2013). Tüm bu ilkeler, üretim-dağıtım-tüketim ilişkisi içerisinde gelişir ve tanımlanır. Üretim, insan ve çevre (doğal kaynak) arasındaki karşılıklı etkileşimin bir ürünüdür. Sağlıklı bir ekonomide çoğu kez bireyin ihtiyaçlarına ve isteklerine-tüketiciden gelen talebe- göre üretim ayarlaması yapılır. Üretilen malların tüketilmek üzere dağıtımının sağlanması ve tüketiciye ulaştırılması ise işleyen bir piyasa için elzemdir. Tüketim ise bireyin ihtiyaçlarını karşılaması için nesne ya da ürünlerin mübadele edilmesidir. Nihayetinde insanlar, tüketmek ya da gereksinimlerini karşılamak amacıyla mübadele yapar. Para, bu tür ekonomik modellerde tüketimi sağlayan en önemli değişim ve değer aracıdır. Hatta paranın gündelik yaşamda kullanım alanının artması tüketime bir tür ideoloji ve özerklik sağladığı düşünülebilir. Oysaki ilkel ve geleneksel kültürlerde, günümüz ekonomik koşullarından farklı olarak piyasanın kendi kuralları dışında gerçekleşen, para kullanılmadan ihtiyaçların giderilebildiği takas/mübadele ya da günümüze uyarlanmış hali ile barter olarak adlandırılan ekonomik yöntemler bulunur.

O halde mübadele mekanizması, gelişen ya da karmaşık bir ekonomik sistemde paraya karşı alternatif bir model, ölçüt veya standart bir değişim aracı olarak görülebilir mi? Takas ekonomisi; sadece paranın kullanılmadığı basit ekonomik sistemlerde mi geçerlidir? Ya da insanlar, yalnızca yaşamını idame ettirmek ya da kolaylaştırmak için mi mübadelede bulunur? Bu ve benzeri soruları çoğaltmak mümkündür. Aslında erken dönem ve günümüz toplumlarının sosyokültürel ve ekonomik yaşamını irdelediğimizde temel anlamda ortak paydanın daha ziyade bir bireyin ya da

grubun nasıl geçinebileceğiyle ilgilidir. Daha doğrusu bir insanın emek-üretim-tüketim ilişkisi içinde varlığını ne şekilde devam ettireceğidir. Buradan hareketle çalışmada, arkaik ve günümüz toplumlarından örnekler verilerek mübadele ekonomisinin hem toplumsal hem de ekonomik anlamda işlevi analiz edilmektedir.

2. İkel Topumlarda Üretim-Tüketim İlişkisi

İnsan, en azından biyolojik olarak varlığının devamlılığı için besine ihtiyaç duyar. Pek çok yönden besinin temin edilmesi ve paylaşılması hem ekonomik hem de kültürel bir özellik gösterir. Çünkü besin zinciri ve bu zincirin ana teması oluşturan insan, ürünün temin edilmesinde ya da ihtiyaçlarını karşılama aşamasında farklı davranış örüntüleri taşır. Bireysel veya toplumsal anlamda bu değişkenlik kültürleme olgusu ya da kültürel birikim ile açıklanabilir. Öyle ki insan-doğa, birey-topluluk ilişkisi içinde her kültür, kendine özgü üretim, dağıtım ve tüketim ilişkilerinden kaynaklanan davranış kalıplarına sahiptir (Güvenç, 1974). Ekonominin davranışsal yönünü ya da kültürel anlamını açıklayan bu anlayışta, her birey ya da topluluk kendi karar mekanizmalarını öğretilen ya da uygulamada gördüğü şekli ile doğru bir inanış olarak varsayar ya da öyle kabul eder. Kimi ürünün depolar birikim yapar, kimi emeğine karşılık mal ve hizmet elde eder, kimi salt avcılık ve besin toplayıcılığı yapar. Kimisi ise elindeki bir ürünü ihtiyaç duyduğu bir diğer ürünle değiştirir. İnsanlar, aynı ekonomik olaya karşılık farklı tutum ve davranış gösterebilir.

Dolayısıyla insan, ekonomik bir döngünün içerisinde yer alırken ya da karar verirken; sadece var olan koşulları değil, dinsel inanışlar, tutum ve davranışlar, ideoloji, mitler ve değer yargıları gibi kültüre ait pek çok tanımlayıcı özelliği dikkate alır. Diğer bir deyişle kültürel pratikler, bireyin üretim ve tüketim tercihine, yatırım, tasarruf, ticaret, mübadele gibi pek çok ekonomik anlayışında etkili olur; yaptığı katkılarla onu şekillendirir (Eröz,1982). Bu yaklaşım içinde kültür, insanın doğada varlığını sürdürebilmesi daha da ötesi yaşam kalitesini arttırabilmesi için gerekli koşulları sağlar. Bu amaçla bireyi bilgi ve araçlarla donatır. Bunun bir gereği olarak da sosyal yaşamda etki derecesi farklı olmakla birlikte insanlara ekonomik anlamda artı bir değer sağlar. Aslında tüm kültürler, insanların ihtiyaçlarını karşılmasına yönelik temel ekonomik kurallara sahiptir. Ancak kültürün geleneksel ve modern toplumlarda ekonomik anlamda yeterlilik ölçütü, ilkel topluluklardaki biyolojik ihtiyaçların giderilmesinden çok daha ötedir. Çünkü kültür, toplumların; sadece ekonomik anlayışını değil, süreç içinde iç dinamiklerine ve teknolojik gelişimini bağlı olarak siyasal ve sosyal yapısını da değiştirir.

Öyle ki kültürün yoğunluk ve karmaşıklık derecesine göre ekonomik ilkeler, toplumdan topluma hatta aynı topluluk içinde tarihsel dönemlere göre farklılık arz eder (Akyüz, 2008). Örneğin ilkel toplumlar, teknolojik imkânların yetersizliği ve sınırlı ihtiyaçları nedeniyle doğal kaynakları asgari ölçüde kullanırlar. Göçebe yaşam tarzından dolayı mülkiyet kavramı sınırlıdır, hatta hiç yoktur. Cinsiyete dayalı basit uzmanlaşma vardır. Ekonomik döngü geleneklere, alışkanlıklara, dinsel inanışlara ve coğrafi şartlara göre değişkenlik gösterir (Hann ve Hart, 2011; Lewellen, 2011). Artı ürün amaç edilmediğinden ekonomik işleyiş; ürünlerin toplanması, paylaşma, tüketim ve kaynakların birikimi ile oluşan yeniden dağıtım süreci ile ilişkilendirilir ve bu ilkeler diğer toplum yapılarından bir yönüyle ayrılır. Ekonomik ilişkilerin daha ziyade insan iradesi dışında, doğa kurallarıyla gerçekleştiği bu dönemde ticaretin en önemli kuralı mübadele ekonomisi ile yapılan mal ve hizmete dayalı paylaşımıdır. Değişim ve ödeme aracı olarak para, banka gibi ekonomik araçlar kullanılmaz. Bu nedenle karşılıklı yükümlülük ve bağlılık ilkel ekonomik sistemin temelini oluşturur. Bu anlayışa göre mübadele sistemi, küçük ölçekli toplumlarda ürünlerin el

değiştirmesi ya da elde edilen ihtiyaç fazlası bir ürünün, eş değer olarak kabul edilen ve ihtiyaç duyulan diğer bir ürünle değiştirilmesi olarak açıklanır. Takas, değiş-tokuş ya da barter gibi kavramlar ile adlandırılır. Tüm ekonomik modellerde bir şekilde birbirine benzeyen mübadele ilişkileri görülür. Ancak avcı-toplayıcı ve geleneksel kültür yapılarında takasa dayalı ticaret ilişkileri, günümüz toplumsal anlayışından oldukça farklıdır. Çünkü yukarıda varsayıldığı üzere mübadele ekonomisi, üretim-dağıtım-tüketim ilişkileri ve buna yönelik davranış kalıpları kültürel kodlar içerir (Gudeman, 2001; Güvenç,1974; Isaac, 2005; Polanyi, 2013).

Diğer yandan insanlar, günümüzden yaklaşık 10 bin yıl öncesine kadar ilkel ya da ilk ekonomi modeli olarak kabul edilen ilkel komünal (avcı-toplayıcılık) yaşam tarzını benimsediler. Bu dönemde insanlar daha ziyade üretici olmayan tüketim ekonomisi içinde yer aldılar. Mezolitik ve paleolitik olarak adlandırılan bu dönem insan kültürünün başlangıç aşaması olarak kabul edilir. Bu evrede insanlar, kültürel gelişime bağlı olarak yiyecek temini, barınma ve güvenlik gibi yamsal öneme sahip ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli taş ve hayvan kalıntılarında elde edilen, balta, çapa, mızrak, ok gibi araç ve gereçler yaptılar. Kültürün maddi ögesini oluşturan bu alet ve gereçler, insanın süreç içinde nasıl ve ne şekilde kültürel bir dönüşüm yaşadığını bizlere göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Yine bu dönemde, göçebe yaşam tarzının benimsendiği, üretim ve ticaret ilişkisinin neredeyse hiç olmadığı, kaynakların bol olduğu ve buna karşın ihtiyaçların sınırlı olduğu, mülkiyetin ortak kullanıldığı, yiyeceğin depolanmadığı ya da çok kısa süreliğine yiyeceklerin saklanabildiği, cinsiyete ve yaşa dayalı basit uzmanlaşmanın olduğu, resmi bir liderin bulunmadığı (merkezi bir otoriteden yoksun olan-yaptırım gücü olmayan) özetle temel amacı; sadece gündelik geçim ekonomisi olan bir anlayış hakimdir. Bu ekonomik modele göre kadınlar, yabani bitkileri ve küçük ölçekli hayvanları toplayarak, buna karşılık erkekler avcılık yaparak grup içi üretime katkı sağlar. Bates (2009, s.125)'e göre bilinenin aksine, cinsiyet ayrımından kaynaklı farklılıkların iş bölümüne olan etkisi her zaman aynı değildir. Örneğin Paraguay'da yaşayan (Açeler) avcı-toplayıcı grubun erkek üyeleri kadınlarla aynı oranda toplayıcılık yapar. Keza Filipinler'de yaşayan Agta isimli avcı-toplayıcı takımın kadın üyelerinin birçoğu erkeklerle birlikte avcılık faaliyetleri yürütür.

Yiyeceğin dağıtımını bakımından eşitlikçi olan ilkel topluluklar besin üretimi konusunda çağdaşlarından ayrılır. Tüketim ekonomisine dayanan, üretimi oldukça sınırlı olan hatta bulunmayan bu ekonomik anlayışta, erkek bireylerin avcılıktan getirdiği besinler ve kadın topluluk üyelerinin topladığı muhtelif gıdalar bir araya getirilir ve topluluk üye sayısına göre, yaşlı ya da çocuk olduğuna bakılmaksızın eşit olarak paylaşılır. Ayrı olarak ilkel topluluklar küçük ölçekli mobil nüfus yapısına sahiptir. Bu nedenle iklim ve diğer çevre koşullarının ağır şartlarından asgari düzeyde etkilenir. Tüm bunlar, artı bir ürüne ya da yerleşik bir yaşam tarzına yol açmayan ilkel ekonomik modelin getirisi olarak düşünülebilir. Bunun yanı sıra ilkel komünal ekonomi, topluluk üyeleri arasında bir işbirliğini zorunlu kılar. Takım üyeleri, toplumsal ve siyasi örgütlenmesini tamamlamış olan diğer çağdaşlarına göre grup halinde yaşamının ve dayanışma halinde kalmanın besin temininde sağlayacağı faydayı bilir ve ona göre davranır.

Bu nedenle üyeler arasında, sosyal tabakalaşma ve onun bir getirisi olarak kabul edilen rol-statü dağılımı ve çıkar çatışması bulunmaz. Bunun sonucu olarak uyumlu ve bütünleşmiş bir grup besin zincirinin devamlılığı için esas hale gelir (Şenel, 1982). Temel gaye, çoğu kez bu tür toplumlarda geçim ekonomisinin sürdürülmesi ve insan varlığının devam ettirilmesidir. Esasen insan, farklı çevresel koşullar altında hayatta kalabilen ender türler arasındadır. İnsan, dünyanın değişik bölgelerinde (yağmur ormanları, kutuplar, bataklıklar, dağlar, kentler...) yaşayan tek canlı türü olarak kabul edilir. Aslında bu uyum, ona doğası gereği bahsedilen bir özelliktir. Bu besin

sağlama çabası, insanın yemiş toplamaktan ya da bir hayvanı avlamaktan daha öte doğaya karşı verdiği var olma mücadelesidir. Bu mücadele insan neslinin sonuna kadar devam edecek olan uzun soluklu bir süreçtir (Wells, 1984). Bu sürecin bir getirisi olarak insan, tabiatın kendisine sunduğu balık, yabancı bitki ve otlar, böcekler, bunun yanında avlanabilen hayvanlar ile beslenir. Bu sebeple avcı-toplayıcı grupların beslenme rejimi çoğu kez doğa tarafından belirlenir (Bates, 2009). Üretim becerisinin neredeyse hiç olmadığı ya da emeğin en düşük düzeyde kaldığı bu gruplar, varlığını sürdürebilmek için bağlı olduğu çevre ile arasında doğal bir bağ kurar. Kısaca ilkel ekonomi, çevre-insan-emek arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak görülebilir.

Bunun yanı sıra süreç içerisinde ekolojik şartlar ve artan nüfus baskısı avcı-toplayıcı grupları değişime zorlar. Genellikle avcı-toplayıcı gruplara göre örgütlenme yapısı daha karmaşık olan, yarı yerleşik yapıya sahip, sınırlı miktarda ürün fazlası veren, bahçe tarımıyla uğraşan ve kısmen hayvanların evcilleştirilmesiyle besin üretiminde ve emek ilişkisinde daha aktif olan bir anlayış hakim olur. Örneğin, Güney Amerika Amazon bölgesinde yaşayan Yanomamo gibi bazı avcı toplayıcı gruplar yarı-yerleşik yapısıyla temel özelliklerinin yanında sınırlı da olsa bahçe tarımıyla uğraşabilir. Bu gelişme ile birlikte emeğin üretime katıldığı, bahçe tarımından kaynaklı gruplar arasında toprağın birbirinden ayrıldığı ve sınırlarının çizildiği, dahası doğanın mülkiyet konusu yapıldığı bir dönem yaşanır. Ancak buradaki mülkiyet anlayışı toprağın kendisi için değildir, topraktan sağlanan ürünün üretilmesi ile ilişkilidir. Diğer bir deyişle mülkiyet geçicidir, toprağın kullanım hakkı ile sınırlıdır. Bu yüzden özel bir mülkiyetten bahsedilmez. Ta ki bu süreç uygarlık tarihinde insanların toplayıcılıktan besin üretimine geçtiği, hayvanların evcilleştirildiği ve yerleşik yaşam tarzının benimsendiği Neolitik Çağa (M.Ö.8000-5500) kadar sürdürülür. Özetle üretimin arttığı, artı ürünün elde edildiği, ihtiyaç duyulan ürünlerin mübadele ile sağlanabildiği, insanın doğa üzerinde kontrolünün daha çok hissedildiği bir döneme girilir (Chagnon,1992; Diamond, 1997; Earle, 2013; Güran, 2012; Kerov, 2014; Lewellen, 2011; Sencer, 1987).

3. İkel Toplumlarda Ticaret Uygulamaları: Değiş-Tokuş Ekonomisi

Ticaret, arkaik dönemden günümüze kadar birbirine benzer ya da farklı olan kültürler/toplumlar arasında gerçekleşen önemli bir olgudur. Genel anlamda ticaret, en az iki kişi veya grup arasında gerçekleşen, ekonomik anlamda değer taşıyan, her türlü mal ve hizmetin alım satımını ya da değiştirilmesini öngören bir anlayışı ifade eder. Dar anlamda ticaret, insanın kendisinde olmayan ihtiyaç duyduğu mal ve hizmeti bir başkasından sağlamak için mübadele yapmasıdır. Her ekonomik işlemde olduğu gibi mübadelenin de sosyal, psikolojik ve kültürel yönleri bulunur. Bireyin bir nesneyi sahiplenme arzusu, almak için motive olması ve ürünü alarak beklentilerini karşılması mübadele ekonomisinin psikolojik; buna koşut olarak ihtiyaçlarını gidererek yarar sağlaması ve böylece bireysel faydanın yanında sosyal fayda koşulunun da gerçekleşmesi, bir örgüt kültürü içerisinde yer alarak dayanışma göstermesi, hatta sosyalleşme/kültürleme sürecine katkısı bulunması sosyal ve kültürel boyutunu oluşturur (Chapman, 1980; Hann ve Hart, 2011).

Sessiz olarak, işaret yoluyla, ticaret diliyle (ticarete ortak bazı kelimelerin kullanılmasıyla) ya da açık anlaşılır bir dille ve paranın kullanılmasıyla yapılan birden fazla ticaret türü görülebilir. Bilinen en eski takas ticareti ya da parasız alışveriş biçimi M.Ö. 6000 yılına kadar uzanır. Daha ziyade Mezopotamya toplumları tarafından benimsenen takas zamanla Fenikeliler ve Babililer tarafından kullanılır. Bu dönemde kabileler arasında ihtiyaç duyulan ürünler çay, deri, silah ve baharatlarla değiştirilir. Tuz ise diğer önemli bir alışveriş aracıdır. Öyle ki Romalı askerlerin maaşları bile belli dönemlerde tuz ile ödenir. Avrupalılar, Ortaçağ'da ipek ve parfüm karşı-

lığında kürk ve el sanat ürünlerini; sömürge döneminde ise silah karşılığında geyik derisi ve buğday gibi benzeri malları değiştirirdi. Süreç içinde insanların yerleşik yaşama geçmesi, nüfusun artması, insanların bir arada yaşama arzusu, teknolojik gelişmeler, uzmanlaşmanın gelişmesi vb. nedenler artan tüketim talebi ve ürün çeşitliğini ortaya çıkarır. Zamanla var olan ticaret biçimleri ihtiyaçları karşılayamaz. Ticaret yeterli gelmeyerek sorunlu hale gelir. Sédillot (2005, s. 29-37)'a göre, bunun bir sonucu olarak para ve kıymetli madenler ortak bir değişim aracı olarak kabul edilir. Ancak paraya geçiş aşamasından önce insanlar, doğanın kendilerine sunduğu imkânlarla göre ender bulunan ve kullanışlı olan farklı ürünleri (çay, pirinç, köpek dişi, hayvan derisi, darı, kurutulmuş balık, kabuklu deniz salyangozu...) para olarak kullanır. Madenin işlenmesi ile birlikte Sparta' da ve Çin'de demir, Roma'da bakır ve tunç, Sumatra Adası'nda ve Hindistan'da kalay, Tayland'da kurşun para yerine geçer. Soy metal olmayan bu madenler havada ve suda parlaklığını yitirir ve oksitlenir. Aynı zamanda ağır olabilen bu metallerin kullanışsız olması nedeniyle insanlar, para yerine geçebilen, ender bulunan ve soy metal olan altın, gümüş ve platin gibi değerli madenleri para olarak kullanır. Kıymetli madenlerin ve paranın ticaret yaşamında artan hâkimiyeti alışverişin daha çok kitleye ulaşmasını sağlayarak ticareti kolaylaştırır. Ancak günümüzde para en çok kullanılan değişim aracı olarak görülse de diğer ticaret türleri de varlığını devam ettirir (Doğan, 2009; Finley, 2007; Harper, 2004; Humphrey ve Hugh-Jones, 1992; Marchionatti, 2012; Mint, 2018; Parkins, 1998; Polanyi,1977).

Neticede para kullanılsın ya da kullanılsın ticaretteki temel amaç, ürün(lerin) değişimi üzerinden her iki ticaret ortağının da fayda sağlamasıdır. Katılımcılardan her birinin mal hakkında kendi tercih ve değer algısının getirdiği fiyatlamayı yaparak uzlaşmasıdır. Çoğu zaman bir ürünü aldığımızda fiyatını sorar, pazarlık yapar, ölçer biçer hatta özelliklerini ve nasıl kullanacağımızı sorarız. Oysaki ilkel ticarete malın fiyatı, değeri ya da kalitesi hakkında önceden belirlenen bir ölçüt yoktur. Bu nedenle küçük ölçekli, örgütlenme yapısı gelişmemiş topluluklarda ticaret uygulamaları günümüz ticaret anlayışından oldukça farklıdır. Para, tüketim kültürü, bankacılık sistemi, kapitalist ekonomi ya da küresel ekonominin olmadığı bir toplumsal yaşamda, ilkel ticaret anlayışının günümüz ticaret anlayışına göre farklı olması gayet doğaldır.

Küçük ölçekli ilkel topluluklar genel olarak kendi kendine yeten ekonomiye sahiptir. Çünkü nüfus sayısı az ve nispeten kontrol edilebilir olduğundan tüketebileceği ve saklayabileceği yiyecek miktarı önceden bellidir. Ancak bu demek değildir ki bir grup diğer bir grupta dayanışma içine girmesin ya da ticaret yapmasın. Çevre koşulları bazen bir ürünün yetişmemesine ya da az yetişmesine neden olabilir. Dolayısıyla avcı-toplayıcı gruplar, kendisinde olmayan ihtiyaç duyduğu besinleri temin için, diğer topluluk üyeleriyle değiş-tokuş yapabilir ve bir tür ticaret mekanizmasının içerisinde yer alabilir. Bu anlamda ilkel ticaretin günümüze kadar kayıt altına alınmış pek çok örneği mevcuttur. Ancak bunlar içerisinde çok azı günümüze kadar sürdürülür. Pek çoğu küreselleşmenin etkisiyle yerel yaşam tarzlarını koruyamayarak hem kültürel hem de ekonomik anlamda modern toplumsal yaşama uyum gösterir. Ancak ilkel ticaretin en temel örnekleri olan sessiz ticaret, potlaç ve kula örneğine seyrekte olsa rastlanabilir.

3.1. Sessiz Ticaret, Kula ve Potlaç

Avcı toplayıcı gruplarda genel olarak bir mal mübadele edilmeden önce ilk aşamada hediyelerin karşılıklı değişimi gerçekleşir, sonraki aşamada ise ihtiyaç duyulan ürünlerin mübadelesi yapılır. Mübadele öncesi yapılan hediyeleşmede sunulan ürünlerin de eşdeğer nitelikte olması gerekir (Mayor, 2012; Pearson, 2007). Takas öncesi karşılıklı hediyeleşme sistemi, farklı iki grubun birbirlerine duyacakları bir güvenin, dayanışmanın ve bağlılığın göstergesi olarak kabul edi-

lır. Esasen hediyeleşme mekanizması, mübadele gibi davranışsal ve ekonomik bir ilke olarak kabul edilse de birbirleriyle bir şekilde iletişim halinde olan ya da birbirini tanıyan bireyler arasında gerçekleşir. Birincil ilişkilerin hakim olduğu, sosyal konumları önceden belli olan akrabalık, arkadaşlık, komşuluk, etnik ya da dini cemaatler, aile, dernekler ve çete üyeliği bu gruplar arasında sayılabilir (Polanyi, 2013, s.19). Bu nedenle ilkel toplumlarda, takas öncesi insanların birbirleri arasında hediyeleşmesi gönüllülüğten öte bir tür yükümlülüktür. Antropolog Mauss' a göre hediye kültürü, simgesel özelliğinin yanında sosyal ilişki kurmanın bir aracı olarak insanları karşılıklı olarak ahlaki normlarla birbirlerine bağlar ve onları bütünleştirir. Ona göre hediye, onu verenin kişiliğinde metalaşarak hediye alan kişiyi borçlu kılar. Hediyeleşme iki aşamada (alma-verme) gerçekleşir ve karşılıklı olmak zorundadır. Geri ödeme yapıldığında hediye ilk alan, hediye ilk veren kişi üzerinde güç ve prestij sahibi olur. Özetle armağan (hediye) eyleminde karşı bir sunum, bir döngü vardır. Örneğin Mauss, Yeni Zelanda'da Maori yerli halkı üzerine yaptığı araştırmada, *Hau* olarak isimlendirilen bir terime atıfta bulunarak hediyelerin neden geri döndüğünü açıklamaya çalışır. Bu inanışa göre bir eşyanın ya da nesnenin ruhu olduğuna inanılması onların değişimini zorunlu kılar. Hediye saklamak, alıkoymak veya vermemek büyük bir günah olarak kabul edilir. Üstelik hediye alan kişi, hediye gerisini döndürmesini sağlamadığı takdirde, uğursuzluk ve kötülükle karşılaşacağına ve doğüstü yaptırımıyla cezalandırılacağına inanır. Levi-Strausus göre ise *Hau* mübadele ilkesinin nedeni değildir. Mübadeleye esas olan şey insan zihninin bilinçdışı yapısında hediye kültürünün temsil ettiği zorunlu karşılıktır (Adanır, 2004; Baudrillard, 2009; Eriksen, 2010; Gudeman, 2001; Mauss, 2006; Risdale,1997; Sahlins, 2010; Sédillot, 2005).

Binlerce yıllık birikimi ile hediyeleşme tarihsel ve antropolojik bir olaydır. Tarihsel geçmiş insanlık tarihi kadar eskidir. Hediyeleşme, günümüzde insanların daha ziyade özel günlerini kutlaması için verilen herhangi bir şey olarak açıklanabilir. Oysaki hediyeleşme, ilkel ve geleneksel toplum yapılarında özel günlerin kutlanmasından çok daha fazla anlam ve önem taşır. Bu anlayış içinde hediye alışverişi kültürün önemli taşıyıcılarından biri olarak kabul edilir. Çünkü hediyeleşmeyi anlamak her şeyden önce insanı, dahası o topluluğun geçmiş ve şu andaki kültür birikimi hakkında bilgi sahibi olmak demektir. Hediye kültürü, maddi değerinin yanında çoğu kez sadakat, bütünleşme, sevgi, saygı gibi kültürün bilişsel-psikolojik yönüne vurgu yapar. Öyle ki hediyeleşmede karşılık beklemek dışında hediye verene duyulan gönül borcu ve bağlılık duygusu onu diğer davranış eylemlerinden farklı kılar. Hediyeleşme ile veren ve hediye alan arasında bir tür sevgi bağı kurulur. Ancak bilinenin aksine hediyeleşme karşılıksız yapılan bir eylem değildir. En azından hediye alanın duyduğu mutluluğu görmek bile örtük anlamda bir tür karşılık olarak kabul edilebilir (Birekul, 2014; Öğün, 2017). Zaten yapılan bir eylemin ya da davranışın karşılık bulmaması kültürel anlamının yanında fiziki açıdan da (her etkinin aynı şekilde karşılık bulması) pek itibar değildir.

Örneğin antropolog Malinowski'nin Trobriand ada yerlileri üzerine yaptığı araştırmada hediye alışverişini konu eder. İlginç bulduğu bir gözlemi aktararak ada halkının son derece sınırlı olan teknolojik imkânlarına rağmen karmaşık bir ekonomik ve sosyal anlayışının bulunduğunu söyler. Malinowski' ye göre yerli halkın geçim kaynağı ve sosyal hiyerarşisi çoğu kez yetiştirilen yer elmasına göre belirlenir. Ürünlerin hasat edilmesinden sonra pek çok kulübenin önünde üst üste dizilen yer alması görür. Bu yer alması hane halkının kendi üretimi değil, akrabalarından ve kabile yöneticilerinden gelen hediyelerdir. Yer alması miktarı bu kabileden sosyal ilişkileri düzenleyen önemli bir araç haline geldiğini belirtir. Örneğin bir köyde yer almasının çoğuna sahip olan liderin 40 eşi olduğunu rapor eder. Bu özelliğiyle yer alması, bir hediye kültürü olarak sosyal

ilişkileri ve akrabalık bağlarını geliştirmesi yanında, toplumsal tabakalaşmanın bir göstergesi olarak sahip olana saygınlık ve güç katar (Eriksen, 2009, s. 281).

Dolayısıyla hediyeleşme, her ne kadar günümüzde tüketim kültürünün nesnesi haline gelse de insanlık tarihi boyunca evrensel ve kendine özgü ölçütleriyle- siyasal ve ekonomik sonuçları- la- hem egzotik hem de bir o kadar sıradan olabilen, geleneksel davranış örüntüsü olarak nesilden nesile aktarılan kültürel bir birikim olarak kabul edilir. Hediyeleşmenin ekonomik anlamda bir mübadeleden ya da ticari ilişkiden daha öte kültürel, bilişsel ve duygusal bir öge olması (anlamlar ve değerlerle yüklü olması) ona kutsiyetlik sağlar. Anlam ve önemini artırır. Bu nedenle paranın ya da kıymetli madenlerin değişim aracı olarak kullanılmadığı ilkel topluluklarda sosyal ve ekonomik yaşam- tüm ekonomik faaliyetler, özellikle mübadele esaslı ticaret ilişkileri- neredeyse hediye kültürü üzerine kurgulanır ve yürütülür. Buna yönelik hediye (armağan) kültürü içerisinde yer alan günümüze kadar gelebilen ve kayıt altına alınabilen en önemli ilkel ticaret örnekleri sessiz ticaret, kula ve potlaçtır.

3.1.1. Sessiz Ticaret

Sessiz ticaret; kişisellikten uzak, iki taraf arasında arabulucu olmadan, sözlü ve yüz yüze iletişimin olmadığı, hatta tarafların birbirlerinin görüş alanı içine girmeden yaptıkları bir ticaret şeklidir (De Moraes Farias, 1974). Belirli bir süre Afrika, Kuzey Avrupa ve Asya kıtalarında yaşayan insanlar arasında kullanılan alışveriş biçimidir. Günümüzde de benzer ya da modern formlarına rastlanır. Bölgesel farklılıklar, toplumların kalkınma seviyesi ya da örgütlenme yapılarına bağlı olarak değişiklik gösteren üç tür sessiz ticaret kuralından bahsedilebilir: (i) Uzun mesafeli olan devletli toplumlar, tüccarlar ve şeflikler arasında (ör. Kartacalılar-Batı Afrikalılar, Çinliler-Filipinliler, Araplar-Nijeryalılar) (ii) kısa mesafeli olan kabileler, tüccarlar, şeflikler ve avcı-toplayıcı gruplar arasında (Pigmeler-Bantular, arkaik dönemde yaşayan Malezyalılar-Semanglar) (iii) ekonomik kriz sonrası Yunanistan, Venezuela, İspanya ve Ukrayna gibi ülkelerde kurulan büyük takas pazarları, ayrıca elektronik ticaretle yapılan alışverişler sessiz ticaret örnekleri olarak gösterilebilir (Price,1967). Bu bağlamda sessiz ticaret, farklı pek çok kültürde ya da gruplar arasında neredeyse insanın yaşadığı her alanda görülür. Aile, okul, hastane, alışveriş merkezleri, fuar alanları vb. mekânlarda ilgili taraflar bazen hiç karşılaşmadan, aralarında hiç bir temas olmadan, kendiliğinden ya da buluştukları yerlerde geleneksel olarak mübadele gerçekleşebilir. Kabileler, arkadaşlar, aileler, devletler hatta çatışan gruplar arasında bile sessiz ticaret yapılabilir (Chapman, 1980).

Bu ticaret uygulamasının en önemli örneklerinden birisi, Afrika'da yaşayan avcı-toplayıcı olan Pigmelerle çiftçilik ve çobanlık yaparak yerleşik bir yaşam süren Bantular arasında görülür. Pigmeler değiştirmek istedikleri malları, Bantuların yaşadığı alana getirerek toplu halde sergiler ve alandan ayrılır. Ardından Bantular, ihtiyaç duydukları ürünleri Pigmelerin sergilediği ürünlerin yanına koyar. Pigmeler, geri döndüklerinde teklifi beğenirlerse alıp gider; yoksa tekrar geri döner. Bu uygulama anlaşma sağlanıncaya kadar devam eder (Güvenç, 1974). Diğer bir sessiz ticaret örneği ise gezgin Ibn Batuta tarafından aktarılır. Geç Ortaçağ döneminde Kuzey Sibiry'a'ya gelen ziyaretçiler, getirdikleri eşyaları pazar olarak kullanılan alana bırakarak uzaklaşır. Gezginler, ertesi gün mallarının karşısına bırakılan hayvan kürk ve derilerini beğenirlerse alıp gider; yoksa tekrar beklemeye başlar. Bunun üzerine yerli halk ürünlerin yanına giderek daha fazla deri ve kürk ekler. Ama bazen anlaşma sağlanamaz ve yerli topluluk mallarını alarak götürür. Yapılan bu sessiz ticarete kimse birbirini tanımaz ve iletişime geçmez (Price, 1967).

Ayrıca tarihçi Herodot'un kayıtlarında sessiz ticaretle ilgili önemli bir örnek yer alır. Herodot, arkaik dönemde Tunus yarımadasında yaşamış olan Kartacalılar ile yerli topluluk arasında yapılan alışveriş şeklini anlatır. Kartacalılar gemileriyle Batı Afrika kıyılarına gelerek ticaret için getirdikleri malları kıyıya indirir, ardından ateş yakarak ticaret ortaklarına geldiklerinin haberini vererek teknelerine geri döner. Ateşi gören Batı Afrikalılar (yerliler) kıyıya inerek malların yanına altın ya da değerli eşya koyarak uzaklaşır. Kartacalılar ödenen altının mal için adil olduğunu düşünürlerse alır; yoksa tekrar teknelerine dönerek beklemeye başlar. Bu süreç Kartacalılar teklif edilenleri kabul edinceye kadar sürer (Dolfsma ve Spithoven, 2008). Sessiz ticarete diğer bir örnek yabancı tüccarlarla, Endonezya'da Halmahera Adası'nda yaşayan yerli topluluk arasında gerçekleşir. Tüccarlar, getirdikleri ürünleri daha önceden belirlenen yere bırakır ve çan sesiyle geldiklerini bildirerek buldukları alandan ayrılır. Sonra yerli halk kendi mallarını tüccarların getirdikleri ürünlerin karşısına koyar ve çan sesiyle tüccarlara işaret vererek uzaklaşır. Bu işlem her iki tarafın varlığında uzlaşma sağlanıncaya kadar devam eder (Harper, 2004). Keza 18 ve 19. Yy hatta 20.Yy başlarında, Batı Afrika kabileleri, Araplar ya da gezgin tüccarlar arasında, ayrıca Güneydoğu Asya'da Hintli, Çinli, Müslüman Hintliler, Araplar arasında sessiz ticaret uygulamalarına rastlanır. Tüm bu örneklerin yanında geçmişte sessiz ticarete benzer, Kuzey Kutup Bölgesi'nde geniş bir alanda yaşayan Eskimo (İnuitler) olarak bilinen yerliler ile Avrupalı tüccarlar arasında beden diliyle (jest ve mimiklerle) geliştirilen basit, doğal kelimelerle kunduz, rakun veya tilki derisi karşılığı tütün alışverişi yapıldı. Keza muhtelif ihtiyaçlar karşılığında benzer alışveriş biçimi tüccarlarla Amerikan yerlileri (Kızılderililer) arasında da vardı. Ancak bu örnekler yüz yüze ya da sözel bir iletişimi içerdiğinden tam manasıyla sessiz ticaret kuralına uymaz (Price, 1967).

Dolayısıyla sessiz ticaretin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: (i) Ticaret ortakları arasında sözel ya da yüz yüze iletişim yoktur. Bu nedenle ticarete taraf olanlar niyetlerini belirtmek için doğrudan takasa konu olan ürünü kullanırlar (ii) iletişim için konuşma ya da bedensel hareketler kullanılmaz. Ortak bir dilin kullanımına, sembollere ya da işaret diline hatta ilgili tarafların fiziksel varlığına ihtiyaç duymaz (iii) sessiz ticaret adım adım ve ardışık olarak tekrarlanan dönüş sürecini içerir (iv) mallarını ortaya koyan ilk ortak, aynı zamanda payını alarak anlaşmayı sonlandırma imkânına sahiptir (v) alışverişte aracılık edecek (uzlaştıracak ya da yönetecek) üçüncü bir kişiye ihtiyaç yoktur (vi) ortak paylaşımın ve iletişimin bulunmadığı topluluklarda ticaret yapmaya olanak tanır (vii) kendine özgü basit ritüelleri ile ticarete konu işlemin maliyetini en aza indirir, hatta ortadan kaldırır (Chapman, 1980; Harper, 2004; Price, 1980).

3.1.2. Kula

İlkel ticarete, malların takası yapılmadan önce belirli bir ritüel kalıbı içerisinde hediye değişimi yapılır. Böylelikle ürün değişimi öncesi ticaret ortakları arasında karşılıklı bir güven ortamı oluşur, sosyal ilişkiler güçlenir, dayanışma artar. Aynı zamanda kula ticareti öncesi gerçekleştirilen hediye alış veriş barışçıl ilişkileri geliştirerek şimdiki ve gelecek için planlanan ticari ilişkileri kuvvetlendirir. Antropolog Malinowski, Papua Yeni Gine'nin batısında bulunan Trobriand adasında yaşayan yerli halk üzerine yaptığı alan araştırmasında "kula çemberi" (ya da halkası) olarak adlandırdığı ticaret şekline değinir. Kula, esasen armağanların törensel anlamda değişimidir. Çeşitli ada gruplarını birbirine bağlayan, periyodik denizaşırı seferler olarak yılda iki kez yapılan ilkel ticaret yöntemidir. Kula ticareti öncesi, Muson rüzgârlarına ve hasat dönemlerine bağlı olarak tarihler önceden belirlenir. Açık denizlerden tehlikeli bir yolculuk yaparak kano benzeri küçük gemilerle gelen yerli halk bir çember şeklinde konumlanır. Ticaret ortağı olarak

kabul ettikleri, komşu Trobriand ada halkı ile bir tür ritüel ilişkisi içinde beyaz kabuklu bilezik ve kırmızı kabuklu kolye değişimi gerçekleştirir. Küçük kırmızı kabukla süslenmiş kolyeler saat yönünde ve beyaz kabukla süslenmiş bilezikler saat yönünün tersi yönde hediye olarak verilir. Bu hediyeler, diğer Kula ticaretine kadar saklanır ve ertesi yıl döngü kaldığı yerden tekrar başlar. Sonraki aşamada ise ihtiyaç duyulan ürünlerin değişimi gerçekleşir. Hediye alışverişinde nasıl bir eşdeğerlik aranırsa ihtiyaç duyulan malların değişiminde de aynı eşitlik aranır. Her erkek birey, ticaret ortağı olarak yaşam döngüsü içerisinde Kula ticaretinin bir parçası olarak kalır, ömür boyu değişmez. İlişkinin istikrarını teminat altına almak için “ölümü simgeleyen ritüeller” ile ticaret ortaklığı genellikle yakın akrabalar arasında miras olarak bırakılır (Güvenç, 1974; Ziegler, 2012).

3.1.3. Potlaç

Birçok antropolog tarafından araştırma konusu edilen potlaç, mübadelenin ya da karşılıklılık ilkesinin önemli bir işleyişi olarak görülür. Genel anlamda potlaç kültürü bir dağıtım töreni-yeniden dağıtım sistemi- olarak “beslemek ve tüketmek” anlamında kullanılır. Dağıtılan ürünler ya da armağanlar daha çok yiyecek maddesi olması nedeniyle “beslemek” zenginliğin yok edilişi ise “tüketmek” kavramıyla ilişkilendirilir (Mauss, 2006, s. 211; Sédillot, 2005, s.16). Potlaç eşitliği ortadan kaldıran, cömertlikten ziyade israfa varan bir gösteriş rekabeti veya kaybetme arzusu olarak açıklanabilir (Akay, 2016; Bataille, 2017). Bir diğer anlamda potlaç kültürü, dağıtılan nesne ve ürünlerin ihtiyaca göre değil, bir onur ya da itibar kazanmak maksadıyla belirlendiği ve tüketildiği geleneksel bir davranış örüntüsüdür.

Avcı toplayıcı gruplarda ve geleneksel kültürlerde yerine göre basit yerine göre karmaşık olabilen dengeli bir alışveriş biçimi bulunur. Bates (2009, s. 384-385)’e göre, potlaç törenlerinde aşırı ölçüde israfa varan bir tüketim anlayışı, aynı zamanda paylaşma ilkesinde göremeyeceğimiz bir üstünlük, şan ve övünç mücadelesi vardır. En önemli örnekleri Amerika’nın kuzeybatı kıyısında, Kuzey Kaliforniya’da, Melanezya’da ve Polinezya’da yaşayan yerli topluluklar arasında görülür. Örneğin Melanezya’da şölenle düzinelerce domuz kesilir, bunun yanında çeşitli besinler gereğinden çok fazla dağıtılır ve tüketilir. Potlaç bir tüketim gösterisine/yıkımına ve yarışına dönüşür. Bu şekilde potlaç törenlerine kutsiyettik atfedilerek doğaüstü güçlerden kaynaklı olumsuzların bertaraf edileceğine inanılır. Kısaca potlaçta gücün bir göstergesi olarak zenginliğin yok edilişi vardır. Potlaç, düzenleyen şefler ya da aileler arasındaki prestij/saygınlık çekişmesi haline gelir. Şölen ne kadar büyük olur ve dağıtılan hediye ve yiyecekler ne kadar fazla olursa, potlacı düzenleyen kişinin sosyal statü ve gücü o derece yükselir. İsrاف ve gösteriş merakı o kadar ileri boyuta gider ki bazı şefler evlerini ve değerli eşyalarını yakarak tahrip eder ve hatta kölelerini bile denize atar. Bu şekilde en fazla yoksullaşan ve kayba uğrayan ev sahibi ya da lider siyasal ve sosyal hiyerarşide en üst basamağa çıkabilir. Sunulan armağanlar rakip olarak görülen kimseyi aşağılamak, ona meydan okumak ve üstünlük sağlamak için verilir. Armağan alan kişi ise bir sonraki potlaçta medyan okumaya karşı koymak ve aşağılanmayı silmek maksadıyla daha cömert olmalı ve misliyle karşılık vermek zorundadır. Potlaç’a karşılık vermemek ya da yeterli bir potlaç düzenlememek topluluk üyesinin saygınlığını ve statüsünü, hatta borcuna karşılık özgürlüğünü kaybetmesine neden olur (Bataille, 2010; Benedict, 2000; Birekul, 2014; Drucker, 1965; Eriksen, 2009; Mauss, 2006). Bunun yanı sıra potlaç ile aşırıya varan gıda üretimi sağlanarak hem topluluk içinde hem de topluluklar arasında besin tüketimi eşitlenmeye çalışılır. Ayrıca öngörülemez kırılgan koşullarına karşı bir güvence olarak üyeler arasında işbirliği ve paylaşım vurgulanır. Bu yönüyle potlaç sistemin devamlılığı için önemli bir bileşen haline gelir (Risdales,1997).

Aslında günümüz tüketim anlayışı içinde sünnet, asker uğurlama, akşam yemeği davetleri, çeşitli nedenlerle yapılan kutlamalar, evlilik ve ölüm törenlerinde potlaç kültürüne benzer aşırı savurganlığa varan tüketimi görmek olasıdır. Bu davranış biçimini düşünür Thorstein Veblen “gösterişçi tüketim” anlayışı ile açıklar. Veblen’e göre bireyler, ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade özgür davranış görünümü altında, toplumda güç ve saygınlık kazanmak amacıyla tüketim yapar. Bu şekilde birey, toplum içinde sahip olmaya çalıştığı sözde iktidar ve ayrıcalığı kanıtlamaya çalışır. Ona göre gösterişçi tüketimin iki ögesi bulunur. Bunlardan ilki hangi malların tüketileceğine karar veren üreticiler ve bunu tüketen üst sınıf, diğer tarafta ise ihtiyacı olmadığı halde gösteriş amacıyla ürünleri tüketen ve bir üst sınıfa ait tüketim alışkanlıklarını taklit eden bireylerin varlığıdır. Böylesi bir tüketim anlayışı ise bireyin toplum içinde farklı konumda bulunma-statü kazanma- isteği ilişkilendirilebilir (Baudrillard, 20009; Veblen, 2005).

4. İlkel Ticaretin Modernleşen Yüzü: Günümüz Ülke Uygulamaları

İlkel topluluktan modern topluma dönüşüm sürecinde ekonomik, politik ve sosyal-kültürel farklılıklar oldukça önemli kabul edilir. Zamanla nüfusun artması ve yerleşik yaşama geçiş ile birlikte insanlar biyolojik ihtiyaçları yanında, güvenlik ve psikolojik gibi diğer ihtiyaçları karşılamak amacıyla bir araya gelir. Yine bu dönemde tarımsal faaliyetler artar, daha yoğun bir şekilde yaşanır. Tarımsal üretimde artan çeşitlilik ve nüfusun öngörülebilir ihtiyacından daha fazla yiyecek üretilmesi sonucu ekonomik anlamda artı ürün elde edilir. Yiyecek üretiminde elde edilen ve depolanan artı ürünü korumak için, kolluk gücüne ve onu yönetecek olan egemen güçlere (hiyerarşik yapıya) ihtiyaç duyulur. Artık topluluk üyeleri arasında geçmiş dönemde geçerli olan eşit ürün paylaşım ilkesi ortadan kalkarak topluluğa en faydalı ya da baskın olan üye üretimden en fazla pay alır. Doğal olarak da üyeler arasında sosyal ve ekonomik farklılıklar artar, toplumsal tabakalama süreci başlar. Yine bu dönemde sosyal tabakalaşma akrabalık ilişkilerine, kutsallıklara, yaş ve cinsiyet sınıflamasına bağlı olarak yeniden şekillenir (Balandier, 2010; Diamond, 1997; Earle, 2013; Kerov, 2014; Lewellen, 2011).

Bu manada geleneksel toplumlar, avcı-toplayıcı gruplardan farklı olarak doğanın kendisine sunduğu ürünleri geçim ekonomisi kapsamında tükettikleri geriye kalan ürünleri ise gelişmemiş teknolojileriyle sakladıkları düşünülür. Bu nedenle artan nüfus yapısı ve ihtiyaçlar oranında belli iş kollarının (sulama kanalı ve değirmen yapımı, depolama hizmetleri, toprağın işlenmesine yönelik basit alet ve gereçler, koruma ve güvenlik ihtiyacının bir gereği olarak savaş alet ve gereçlerin yapımı, çeşitli madenlerin işlenmesi...) geliştiği görülür. Bunun yanı sıra geleneksel ekonomilerin temel önceliği tarım olmakla birlikte, hayvan yetiştiriciliği de en az tarımsal faaliyetler kadar önemlidir. Günümüzde Afrika, Ortadoğu gibi pek çok alanda kabile ve şeflikler, hem tarım hem de hayvan yetiştiriciliğini bir arada yaparak göçebe yaşam tarzını sürdürür. Hatta pek çok tarım toplumu, avcı-toplayıcılıktan kalan avcılık-balıkçılık, meyve ve kök gibi toplayıcılık faaliyetlerine devam eder. Genellikle kendine yeterli bir ekonomik yapıya sahip olan geleneksel toplumlar ihtiyaç duyduğu diğer ürünleri komşu kabilelerden mübadele yoluyla sağlar. İstisnai durumlarda paranın yerine geçebilen kıymetli madenleri de değişim aracı olarak kullanır. Taki bu süreç 18.yy ortalarında çıkan endüstri devrimine kadar sürer. Rönesans ve reform hareketleri ve beraberinde gelişen ticaret ilişkileri küçük ölçekli nüfusa ve fiziki görünümüne sahip olan Avrupa şehirlerinin zenginleşmesine neden olur. Kent nüfusu artar, yaşam alanları genişler. Bunun sonucu ise ticaretle gelişen ve sanayi devrimiyle birlikte iyice zenginleşen kent soylu olarak tabir edilen burjuva sınıfı ortaya çıkar. Bu sınıfın ortaya çıkması ile toprağa dayalı bir ekonomik yapıdan sanayi ürünlerine dayalı kent ekonomisine geçiş olur. Üretim artar, yerel ekonomi yeterli

gelmeyerek yeni pazarlar bulma adına ticaret ulus ötesine taşınır. Üretim, tüketim ve ticaret ağlarının genişlemesiyle birlikte yeni iş kolları ortaya çıkar. Ticarete rekabet ve daha fazla kazanma arzusu önemli hale gelir. Öyle ki artan üretimi ve talebi karşılamak amacıyla ucuz işgücü ve hammadde temini için sömürgeleşme çalışmaları hızlanır. Ticaretle daha fazla zenginleşen kesimler (özellikle çokuluslu şirketler) önemli bir sermaye birikimi elde eder. Dahası kapitalist ekonominin bir sonucu olarak ekonomik ve sosyal yaşam karmaşıklaşarak gelir adaletsizliği başlar. Sosyal ilişkiler, bizler için anlam ifade eden birçok şey metalaşır. Sermayedar, işçi, işveren gibi yeni sınıflar/farklılıklar ortaya çıkar. Üretim ve ticaret ilişkileri teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeniden belirlenir. Bunun sonucunda insan, doğrudan üretime katılmakta birlikte emek-üretim ilişkisi içinde ürettiğinden daha kısıtlı bir ekonomik imkâna sahip olur.

Dolayısıyla günümüzde artık ticaret, küresel ekonomik yaklaşımın bir sonucu olarak daha fazla kâr ve tüketim odaklıdır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılama arzusu insanın temel biyolojik ihtiyaçlarını karşılamaktan çok daha ötededir. Bu durum insanlığın süreç içerisinde ekonomik, kültürel ve politik gelişimiyle açıklanabilir. Haliyle bu gelişim ve değişim süreci her alanda olduğu gibi ekonomik anlayışta özelden ticaret uygulamalarında farklı algılara neden olur. Çok değil son on yılı düşündüğümüzde bile geçmişe göre insanlık çok farklı düşünüşe sahiptir, farklı teknolojik imkânları kullanır. Bu nedenle günümüzde, değişimin temel araçları olan malların karşılıklı değişimi yerine daha çok ekonomik anlamda değer atfedilen kıymetli madenler ve para kullanılır. Küreselleşmenin artan etkisi ile paranın kullanım alanı artar. Buna koşturarak mübadele işlemleri kolaylaşır. Para önemli bir değer ve meta olarak kabul edilir. Modern toplumsal ekonomi ise paranın değişim aracı olarak kullanılmasından bu yana pek çok kez finansal krizle karşılaşır. Bunlardan en önemlisi *Büyük Buhran* dönemi olarak adlandırılan 1929 ekonomik krizi, bir diğeri ise yakın geçmişte ABD’de emlak piyasalarında başlayan uzun vadeli konut kredisi krizinin (*mortgage*) 2008’de küresel bir ekonomik krize dönüşmesidir. Bu finansal krizden bazı ülkeler az etkilenirken; Yunanistan, İspanya, İtalya gibi Avrupa ülkeleri ile Arjantin, Venezuela ve Meksika gibi Latin Amerika ülkeleri ekonomik anlamda yoksunlaşır. Bunun sonucu olarak ülkelerde önü alınmayan şiddet eylemleri ve protesto gösterileri yaşanır. Enflasyon artar, halkın alım gücü düşer. Bu çıkmazdan kurtulmak adına ve ekonomik olarak temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla firmalar ve halk arkaik dönemde uygulanan ilkel ticaret uygulamalarına yönelir. Bu nedenle, kültürler arasında ticari uygulamanın ya da hediyeleşme kültürünün bir aracı olan mübadele kültürü günümüz toplumsal anlayışı içinde yeniden gündeme gelir. Özellikle takas sisteminin farklı biçimlerinin görüldüğü bayramlarda, çeşitli özel günlerde (sevgililer günü, doğum günü, babalar günü, yılbaşı...) ve ekonomik açıdan kriz dönemlerinde mübadele biçimlerine sıklıkla rastlanır.

Örneğin Arjantin’in yerel para birimi olan pesonun dolar ve euro karşısında yüksek oranda değer kaybetmesiyle ekonomik kriz yaşayan halk, Arjantin’in birçok yerinde *Truva* adı verilen takas pazarları kurar (TRT Haber, 2018). Arjantinliler sosyal medyada oluşturdukları takas grupları ile haberleşerek haftanın belirli günlerinde takas pazarlarında bir araya gelir. Öyle ki sosyal medya gruplarında binlerce kişi takas pazarına üye olur ve her geçen gün üye sayısı katlanarak artar. Üye sayısının daha ziyade kadınlardan oluşması ise oldukça dikkat çekicidir. Aslında bu durum kadınların ev içi ya da hane içi üretime daha fazla katkı sunma çabasıyla ilişkilidir. Bu pazarlarda insanlar giyimden gıdaya gerekli olan birçok ihtiyaç maddesini takas yoluyla karşılar (Gazey ve Yüksek, 2018). Benzer bir durum diğer Latin Amerika ülkesi olan Venezuela içinde söylenebilir. Venezuela’da siyasi krizin beraberinde ekonomik krizi tetiklemesi sebebiyle halk günden güne yoksullaşır. Her gün değişen fiyatlar, yerel para biriminin dolar karşısındaki yüksek

oranda değer kaybı gibi nedenler beraberinde gıda kıtlığı gibi sorunları gündeme getirir. Ekonomik kriz nedeniyle vatandaşlar “takas ekonomisini” çare olarak kullanır. Arkadaş gruplarıyla başlayan ve sosyal medya aracılığıyla yaygınlaşan gruplar, birbirleri arasında ihtiyaç duyduğu pirinç, mısır unu, yağ, yumurta, şeker, muz, peçete gibi ürünleri mübadele ederek krizin olumsuz etkilerinden kurtulmayı amaçlar (Hürriyet Haber, 2018).

Yunan haber ajansına göre de Yunanistan’da halk ekonomik krizin olumsuz etkilerini asgari düzeye indirmek için kendi yöntemini geliştirir. Eski Yunan’da, ayrıca Arjantin halkı tarafından da kriz dönemlerinde uygulamaya konulan *Trouke* isimli bu yöntemle Atina, Volos ve Patras gibi nüfus yoğunluğunun fazla olduğu kentlerde değiş-tokuş pazarları kurulur. Erou kullanılmayan bu pazarlarda değiştirilmek istenen ürünlerin değerleri mal sahipleri arasında eski Yunanca’da “bozuk para-küçük yardım” anlamına gelen *Ovolos* birimiyle değer biçilir. Örneğin 50 *Ovolos* olarak değer kaydedilen bir eşya veya ürün aynı *Ovolos* değerindeki başka bir ürünle değiştirilebilir. Ayrıca benzer alışveriş biçimi arkadaş çevreleri arasında evlerde de yapılır (Finans Gündem, 2018).

Dolayısıyla, paranın alışverişte kullanımıyla birlikte geri plana itilen mübadele yöntemleri ekonomik krizle birlikte tekrar konu olur. Bu şekilde insanlar, günümüze uyarlanan şekliyle ilkel ticaretin ya da takasın daha gelişmiş bir biçimi olan, parasız ekonominin bir alternatifi olan *barter* sistemi ile kâr amacı olmadan ortak bir uzlaşma içinde ihtiyaçlarını giderebilir. Genel anlamda barter ile farklı iki tür ekonomik ilişkiden bahsedilebilir: (i) Bir malın diğer bir mal ya da hizmet ile değişimini öngören her türlü parasız alışveriş şekli (üretim yapısına bağlı olmayan hediye verme, potlaç, kula ve moka gibi törensel değişimler) (ii) piyasada para kullanmadan yapılan işlemler (Chapman,1980; Dalton, 1982). Bu anlamda barter, arkaik döneme ait ilkel ekonomiden günümüz mevcut ekonomik sisteme kadar yaygın olarak görülür. Farklı kültürler, toplumlar ya da gruplar barter ile ticaret yapabilir. Barter ticaretinde zenginleşme amaçlanmadığından işlem maliyeti ortadan kalkarak ödemeler gereksizleşir (Humphrey, 1985). Barter ile sadece bireysel ihtiyaçlar değil, ulusal şirketler hatta çokuluslu firmalar arasındaki mal ve hizmet alım bedeli karşılıklı mal ile ödenebilir (Özeroğlu, 2014). Bir anlamda firmalar, barter ticareti ile talep ettiği mal ve hizmet bedelini yine kendisinin ürettiği ya da sahibi olduğu mal ve hizmetle karşılayabilir (Global Barter, 2015). Bu yönüyle barter, ilkel ticaretteki karşılıklı mal değiş-tokuş edilmesinden hem nicelik hem de nitelik olarak çok daha fazla anlam ve önem taşır.

Bu anlamda takas ekonomine bir diğer örnek Ukrayna’dan verilebilir. Ukrayna para birimi grivnanın dolar karşısında aşırı değer kaybetmesiyle başlayan süreç ve döviz rezervlerinin hızla düşmesi ülkede ekonomik krizi iyice derinleştirir. Firmalar, bu durumu aşmak için ilkel ticarete uygulanan mübadele ekonomisinin bir benzerini uygulamaya koyar. Örneğin Dnyepropetrovsk’ta faaliyet gösteren makine üreten bir firma, Vinnitsya’daki gıda fabrikasına makine üretir; gıda fabrikası da firmaya olan borcuna karşılık çeşitli gıda ürünleri verir. Bunun sonucunda makine üreten firma da işçilere olan borçlarını yiyeceklerle öder. Ayrıca Kiev’de Şubat ayında internet üzerinden değiş tokuş sistemine dayalı ve yüzde bir komisyonun uygulandığı bir mal borsası kurulur. Öngörülen ekonomik verilere göre bu yıl içinde Ukrayna’da basit barter usulü ticaretin 85 milyar grivnaya ulaşabileceği böylesi bir miktarın ise Ukrayna bütçesinin üçte birini oluşturması bakımından oldukça önemli olduğu açıklanır (TUID, 2009).

Bugün için takas ticaretinin uygulanabilirliği noktasında çeşitli ülkeler ve ticaret komiteleri tarafından çalışmalar artarak devam etmektedir. Bu konuda, 1999 yılında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Dünya Bankası tarafından Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu’na üye ülkeler arasında devlet ve firma düzeyinde geniş ölçekli bir araştırma

yapılmıştır. Ankete Polonya, Ukrayna (200'den fazla firma) ve Rusya (500'den fazla firma) olmak üzere her ülkeden ortalama 125 firma katılmıştır. Bu rapora göre parasal olmayan işlemlerde takas ticareti Rusya, Ukrayna, Belarus, Kazakistan ve Moldova'da yaygın bir uygulamadır. Araştırmanın diğer bir sonucu ise beklenenin aksine, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde önemli oranda takas ticaretinin görülmesidir (Carlin vd., 2000). Keza Uluslararası Karşılıklı Ticaret Birliği (IRTA) raporuna göre Çin, Fransa ve İrlanda gibi ülkelerin ulusal ekonomik programında takas ticareti de gündemdedir. Yine küçük ve orta boy işletmeler için bir birlik olan Bartercard'ın 35.000 üyesi vardır ve bu birliğe üye olan birçok şirket değişim mekanizmasını kullanmaktadır. IRTA, dünya genelindeki ticari işlemlerin % 30'nun takas odaklı olduğunu rapor etmektedir. Örneğin Pepsi cola firması ile Rusya'da faaliyet gösteren votka firması arasında gerçekleşen, kolaya karşılık Stolichnaya votkasının takas edildiği anlaşma hala yürürlüktedir (Naughton, 2013).

Ayrı olarak İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi birçok sanayi ülkesinde, Yerel Değişim Ticaret Sistemleri (LETS) olarak adlandırılan takas ekonomisinin yeni örnekleri görülür. LETS ile firma sahipleri, yerel dernek çatısı altında bir araya gelerek mal ve hizmet alışverişinde bulunur. Her LETS üyesi, almak ve vermek istediği mal ve hizmetlerin listesini ve miktarını derneğe bildirir. Dernek, ticarete konu olan ürünü(leri) yerel para biriminden fiyatlandırarak karşılığında yerel çekler düzenler. Mal alış verişini yapan dernek üyelerine de yapılan her işlem karşılığında bu çekler verilir. LETS'in amacı, hem ticareti kolaylaştırmak hem de yerel ekonomileri güçlendirerek dış kaynaklara olan bağımlılığı azaltmaktır. Aynı zamanda, ekonomik dalgalanmalara karşı koruyucu bir işlev görerek sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı desteklemektir (Williams, 1996).

5. Sonuç

Genel anlamda ilkel ticaret modelleri, ekonomik anlayışın ya da ticaretin temeli olarak kabul edilir ya da öyle varsayılır. Paranın kullanılmadığı ya da yetersiz kaldığı durumlarda sessiz ticaret, potlaç gibi basit/ilkel mübadele yöntemleri, kullanılan veya yozlaşan modern ekonomik modellere bir alternatif olarak görülme de insanların temel ihtiyaçlarını giderme noktasında çözüm getirebilir. Aynı zamanda mübadele ekonomisi, birbirlerinden hem sosyoekonomik hem de kültürel olarak farklı olabilen insan eylemlerini eşgüdümleyerek ve sosyal ilişkileri yeniden düzenleyerek insanlar arasında aidiyet duygusunun gelişimine önemli katkılar sunabilir.

Artık günümüzde küreselleşmenin bir sonucu olarak insanlar arasında karşılıklı etkileşim ve ilişkiler artmaktadır. Toplular her alanda kaçınılmaz bir dönüşüm içerisinde. Bireyler arasındaki toplumsal ilişkiler iyice metalaşmaktadır. Bunun bir sonucu olarak bireyler, sosyal ilişkilerini gösteriş ve tüketim kültürü ile açıklama çabası içindedir. Öyle ki ilkel ve geleneksel toplumlarda görülen potlaç kültürü ve benzer uygulamaların varlığı farklı isimler altında günümüzde de devam etmektedir. Para, tüketim kültürünün ve ticari ilişkilerin en önemli bileşeni olmuştur. Günümüzde paranın kullanılmadığı bir alanı görmek neredeyse imkânsızdır. Ancak paranın alternatifini bulmak ve mübadele yöntemleri ile hâkimiyet alanını daraltmak olasıdır. Neticede adını ister mübadele ister para ile değişimin gerçekleştiği pazar ekonomisi koyalım (ya da serbest piyasa ekonomisi), tüm ekonomik modeller bireyin ya da grubun ihtiyacını gidermek için aynı amaca hizmet eder ve aynı işlevi görür. Bu anlamda takas, bir değer mekanizması olarak paranın yerine geçebilir, para ile eş zamanlı olarak bir arada bulunabilir. Dolayısıyla, tüm toplumlar ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri ilkel ekonomik modelden uyarlanan barter adı verilen takas işlemleri ile pekâlâ karşılayabilir. Bu durum Ukrayna, Yunanistan, İspanya ve Arjantin toplumlarının yanı sıra, diğer toplumlar için de örneklendirilebilir.

Dolayısıyla barter ekonomisi; sadece ülkelerin ve firmaların ekonomik kriz dönemlerinde ya da enflasyonun yüksek olduğu durumlarda uygulamaya konan, birey ya da grup düzeyinde işlevli olan bir araç olarak bakılmamalıdır. Ulusal ve yerel, hatta uluslararası bir ekonomik bir model olarak takas ticareti pekâlâ düşünülebilir. Küresel ekonomik sistem içerisinde ulusal ve uluslararası ticarete konu olan ekonomik işlemlerde mübadele uygulanabilir. Doğal olarak politika yapıcılara bu konuda önemli görevler düşmektedir. Hem yerel hem de merkezi iktidarlar, kamu politikalarında mübadele ekonomisine yer vererek takas ekonomisinin ürün ve hizmet yelpazesini genişletebilir. Bu şekilde sürdürülebilir ve istikrarlı bir ekonomiye de katkı sunmuş olurlar.

Öyleyse kendimize şu soruyu sormamız gerekir. Para ekonomik işlemlerde neden bizler için önemli bir referans aracıdır? Toplumun kendisi mi böyle istemekte, kapitalizm mi bunu gerekli kılmakta ya da insanın doğası gereği paraya yüklediği değer ve anlam, parayı zorunlu kullanılması gereken bir meta haline mi getirmektedir? Başta çok uluslu şirketler olmak üzere piyasa yapıcılar, paraya duyduğu itaatten dolayı maddi beklentilerini, kâr maksimizasyonunu en üst seviyede tutacaklarından barter ekonomisini kurulu işleyen piyasa sistemine bir alternatif olarak algılayabilir. Zira mevcut küresel yapı ve ekonomik araçlar, *modern merkantilizm* mantığından hareket ederek toplumları kâr edilebilecek ekonomik bir kaynak ve sömürülecek bir pazar olarak görür. Üstelik günümüz ekonomik anlayışı hiç olmadığı kadar insanların tüketim tercihini kontrol etmeye yöneliktir. Ancak bu cevaplar yeterli ve tatmin edici midir? Bu bağlamda, paranın niteliğinin toplumsal ve ekonomik anlamda karşılığının ne olduğunu tam olarak açıklamak gerekir. Bu konuda toplumbilimcilere çok daha fazla görev düştüğü aşikardır.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Kaynaklar

- Adanır, O. (2004). *Kapitalizm öncesi evrensel kültür/zihniyetten günümüze: Osmanlı ve ötekiler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Akay, A. (2016). *Armağan*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Akyüz, H. (2008). *Kurumlar sosyolojisi: Tanımlar, kuramlar ve uygulamalar*. Ankara: Siyasal kitabevi.
- Balandier, G. (2010). *Siyasal antropoloji* (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.
- Bataille, G. (2017). *Lanetli pay* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bates, D.G. (2009). *21. Yüzyılda kültürel antropoloji: İnsanın doğadaki yeri* (S. Aydın ve ark., Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baudrillard, J.(2009). *Gösterge ekonomi politiği hakkında bir eleştiri* (O. Adanır, A. Bilgin, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Benedict, R. (2000). *Kültür örüntüleri* (M. Topal, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Birekul, M. (2014). *Armağan kültürü*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Carlin, W., Fries, S., Schaffer, M.E., & Seabright, P. (2000). *Barter and non-monetary transactions in transition economies: Evidence from a cross-country Survey*. <https://www.researchgate.net/publication/5101588>.
- Chagnon, N.A. (1992). *Yanomamo: The last days of eden*. New York: Harcourt Brace & Company.
- Chapman, A. (1980). Barter as a universal mode of exchange. *L'Homme*, 20(3): 33–83.
- Dalton, G. (1982). Barter. *Journal of Economic Issues*, 16(1), 181–190.
- De Moraes Farias, P.F. (1974). Silent trade: Myth and historical evidence. *History in Africa*, 1, 9–24.
- Diamond, j. (1997). *Tüfek, mikrop ve çelik* (Ü. Çelik, Çev.). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Doğan, İ.B. (2009). *Tarih öncesinde ticaret ve değiş tokuş*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dolfsma, W., & Spithoven, A. (2008). “Silent Trade” and the supposed continuum between OIE and NIE. *Journal of Economic Issues*, 42(2), 517–526.
- Drucker, P. (1965). *Cultures of the North Pacific Coast*. New York: Chandler Publishing Company.
- Earle, T. (2013). *Şefler nasıl iktidara geldiler: Tarih öncesinde politik ekonomi* (B. Gürel, D. Demiröz, Çev.). İstanbul: Versus Kitap.
- Eriksen, T.H. (2009). *Küçük yerler büyük meseleler: Sosyal ve kültürel antropoloji* (A. E. Koca, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Eriksen, T.H. (2010). *Antropoloji tarihi* (A. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eröz, M. (1982). *İktisat sosyolojisine başlangıç*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- Finans Gündem. (2011). *Yunanistan'da ilkçağ yöntemi*. Erişim adresi: <http://www.finansgundem.com/haber/yunanistanda-ilkcag-yontemi/316812>.
- Finley, M.I. (2007). *Antik çağ ekonomisi* (H. P. Erdemir, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Gazey, H. ve Yüksek, P. (2018). *Arjantin'de krize karşı direniş-dayanışma deneyimleri*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber-detay/arjantin-de-krize-karsi-direnis-dayanisma-deneyimleri-227577.html>.
- Global Barter. (2015). *Barter nedir? Barter nasıl işler?* Erişim adresi: <https://www.globalbarter.com.tr/sikca-sorulan-sorular/>
- Gudeman, S. (2001). *The anthropology of economy: Community, market, and culture*. Malden: Blackwell.
- Güran, T. (2012). *İktisat tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Güvenç, B. (1974). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Hann, C., & Hart, K. (2011). *Economic anthropology*. Cambridge: Polity Press.
- Harper, D. A. (2004). *Trade, language and communication*. Retrieved from: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.93.4633&rep=rep1&type=pdf>.
- Humphrey, C. (1985). Barter and economic disintegration. *Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 20(1), 48–72.
- Humphrey, C., & Hugh-Jones, S. (1992). Introduction: Barter, exchange and value. In C. Humphrey & S. Hugh-Jones (Eds.), *Barter, exchange and value: An anthropological approach* (pp.1–20). Cambridge: Cambridge University Press.

- HürriyetHaber. (2018). *5 muz, 2 yumurtaya saç kesimi*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/40828041>.
- Isaac, B. L. (2005). Karl Polanyi. In J.G. Carrier (Ed.), *A handbook of economic anthropology* (pp.14–25). Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
- Kerov, V. (2014). *Toplumlar: İlkel, köleci, feodal, kapitalist toplum biçimleri* (T. Erdem, Çev.). İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Lewellen, T.C. (2011). *Siyasal antropoloji* (A.E. Koca, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Marchionatti, R. (2012). The economists and the primitive societies: A critique of economic imperialism. *The Journal of Socio-Economics*, 41, 529–540.
- Mauss, M. (2006). *Sosyoloji ve antropoloji* (Ö. Doğan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mayor, T.(2012). Hunter-Gatherers: The original libertarians. *The Independent Review*,16(4), 485–500.
- Mint. (2018). *Barter system history: The past and present*. Retrieved from: <https://www.mint.com/barter-system-history-the-past-and-present>.
- Naughton,C.(2013).*A barter way of doing business*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/04/barter-exchange-goods-recession>.
- Öğün, S. (2017). *Hediyeleşme*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/suleymanseyfiogun/hediyeleşme-2040846>.
- Özeroğlu, A.İ. (2014). Barter’ın Türk finans sektöründe yeri ve uygulanabilirliği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(13), 115–132.
- Parkins, H. (1998). Time for change? Shaping the future of the ancient economy. In H. Parkins & C. Smith (Eds.), *Trade, traders and the ancient city* (pp.1–15). Abingdon, Oxon: Routledge.
- Pearson, E. (2007). Digital gifts: Participation and gift exchange in Livejournal communities. *First Monday*, 2(5), <http://firstmonday.org/article/view/1835/1719>.
- Polanyi, K. (1977). *The livelihood of man*. H. W. Pearson (Ed.). New York: Academic Press.
- Polanyi, K. (2013). *Büyük dönüşüm: Çağımızın siyasi ve ekonomik kökenleri* (A. Buğra, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Price, J.A. (1967). Conditions in the development of silent trade. *Kroeber Anthropological Society Papers*, 36, 67–79.
- Price, J.A. (1980). On silent trade. In G. Dalton (Ed.), *Research in Economic Anthropology* (pp.75–96). Greenwich, Conn.: JAI Press.
- Risdale, F. (1997). A Discussion of the potlach and social structure. *Totem: The University of Western Ontario Journal of Anthropology*, 3(2), Article 3.
- Sahlins, M. (2010). *Taş devri ekonomisi* (T. Doğan, Çev.). İstanbul: BGST Yayınları.
- Sédillot, R. (2005). *Değiş tokuştan süpermarkete: Tarih boyunca ticaretin öyküsü* (E. N. Erendor, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sencer, M. (1987). Toplumların evrimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 20(1), 33–58.
- Şenel, A. (1982). *İlkel topluluktan uygar topluma: Geçiş aşamasında ekonomik toplumsal düşünsel yapıların etkileşimi*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- TRT Haber. (2018). *Arjantin’de ekonomik kriz yaşayan halk “takas pazarları” kurdu*. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/arjantinde-ekonomik-kriz-yasayan-halk-takas-pazarlarikurdu-373642.html>.
- TUID. (2009). *Ukrayna ekonomisi, değiş tokuş sistemine geçiyor*. Erişim adresi: <http://tuid.org.ua/ukrayna-ekonomisi-dei-toku-sistemine-geçiyor>.
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfının teorisi* (Z. Gültekin, C. Atay, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Wells, C. (1984). *Sosyal antropoloji açısından: İnsan ve dünyası* (B. Güvenç, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Williams, C.C. (1996). The new barter economy: An appraisal of local exchange and trading systems (LETS). *Journal of Public Policy*, 16(1),85–101.
- Ziegler, R. (2012). The kula ring of Bronislaw Malinowski: Co-evolution of an economic and ceremonial exchange system. *Review of European Studies*, 4(1),15–27.

